

zivneje zanimati država. Začetki segajo v obdobje vlade Marije Terezije in Jožefa II., ko je cesarica leta 1771 ukazala združitve vseh dobredelnih ustanov in zavodov v Ljubljani, Jožef II. pa je leta 1786 v Ljubljani ustanovil civilno bolnišnico, ki se je pozneje razvila v prvo pravo bolnišnico v modernem pomenu besede. Pomembna je bila vzpostavitev glavnega ubožnega sklada leta 1787, ki je spremenil način delitve podpor. Potem ko so prej uboge oskrbovali v špitalih, so jim zdaj podpora izplačevali neposredno – dobivali so tako imenovane *Handportionen*. Posebnega pomena je bila uvedba župnijskih ubožnih inštitutov, ki so jih v osemdesetih letih 18. stoletja ustanavljali v vseh avstrijskih deželah. Urejeni so bili glede na župnijsko razdelitev in popolnoma v duhu cerkvenih bratovščin, vodili pa so jih ubožni očetje, ki so skupaj z župniki razdeljevali darove ubogim. Pomembno prelomnico pomeni ustanovitev enotnega ubožnega inštituta tako imenovanega *Armeninstituta* leta 1820, ki je poleg pomoči revežem skrbel tudi za preprečevanje vzrokov, ki so vodili v revščino. Ravno arhivsko gradivo te institucije, ki ga hrani Zgodovinski arhiv Ljubljana, je avtorico pritegnilo k resnemu preučevanju obravnavane tematike. Po letu 1850 oziroma 1860 je posle ubožnega inštituta v Ljubljani počasi začela prevzemati mestna občina. Po drugi strani pa je na višji ravni kranjski deželni odbor leta 1862 prevzel v upravo deželne dobredelne ustanove in njim pripadajoče premoženje. Domovinski zakon iz leta 1863 je urejal ubožno oskrbo in dolžnosti oskrbovanja v občinah, saj je skrb za uboge razlagal kot zadevo političnih občin – skrb za uboge je postala sestavni del javne uprave. Dolžnost občin do revežev je natančneje urejal zakon iz leta 1883, ki je dokončno razpustil delovanje župnijskih ubožnih inštitutov. Vendar pa je zunaj področja javne uprave cerkvena skrb za uboge delovala še naprej in lajšala tegobe bolnim, ostarelim in odrinjenim. Luknje v mreži javne skrbi so zapolnjevala tudi privatna humanitarna in konfesionalna združenja.

V nadaljevanju avtorica v tretjem poglavju predstavi posamezne ubožne ustanove na Kranjskem in razloži njihovo delovanje. Špitali, ubožne hiše oziroma ubožnice, najdenišnice, sirotišnice, blaznice, prisilne delavnice in kaznilnice, hiralnice, zavodi za gluhe in druge ustanove s področja socialne politike so bile tiste ustanove, ki so skrbele za bolne, uboge, ostarele, obnemogle, za najdenčke in sirote ter iz družbe izolirale prizadete, hendikepirane in drugačne. O tem, kako sta se vloga in namembnost posameznih ustanov sčasoma spreminjali, jasno priča preobrazba špitalov: *"Od preprostih zavetišč, ko so nudili samo streho nad glavo revežem in romarjem, preko večfunkcionalnosti njihove dejavnosti, med katerimi je bila zdravstvena zastopana v vedno večji meri, je potekal njihov razvoj po eni strani v smeri nastanka bolnišnic, kot jih poznamo danes, po drugi strani pa so iz njih nastale hiralnice in domovi za ostarele."*

Študija Sonje Anžič o socialni politiki na Kranjskem v 19. stoletju kljub časovni odmaknjenosti tematike ostaja aktualna tudi za današnji čas, v katerem znova odkrivamo že večkrat dognano dejstvo, da je

družba močna ravno toliko, kolikor je močan njen najšibkejši člen. Razvitost neke družbe oziroma države se namreč še vedno najbolj jasno kaže v skrbi za ljudi z obrobja. Med najbolj številčne skupine sodobnih "ubogih" se dandanes uvrščajo brezposelni in starostniki. Knjiga, ki je kot dvaindvajseta po vrsti izšla v okviru zbirke Gradivo in razprave Zgodovinskega arhiva Ljubljana, pa nam poleg same predstavitve in razjasnitve socialne politike na Kranjskem v 19. stoletju ponuja tudi obilo novih nadaljnjih raziskovalnih izhodišč. Čeprav raziskavi uspe zapolniti kar precej belih lis s področja socialne zgodovine v slovenskem zgodovinopisju, pa zato belina nekaterih tematsko sorodnih še toliko bolj bode v oči. Pri tem mislim predvsem na resne historične raziskave razvoja javnega zdravstvenega sistema in zdravstvenih institucij.

Katarina Keber

Splošno žensko društvo 1901-1945, od dobrih deklet do feministk. Urednici Nataša Budna Kodrič in Aleksandra Serše. Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 2003, 575 strani

Obletnice so primeren povod, da v arhivih pogledamo, kaj se je v njih ohranilo o delovanju posameznika, društva ali podjetja. Leta 2001 je minilo sto let od ustanovitve Splošnega slovenskega ženskega društva in v Zgodovinskem arhivu Ljubljana smo se spomnili na enajst škatel gradiva Splošnega ženskega društva, ki obsega obdobje od 1897 do 1945. Ker tudi v Arhivu Republike Slovenije hranijo osebne in druge fonde, ki dopolnjujejo sliko o delovanju društva, je v jubilejnem letu nastala razstava o društvu; postavljena je bila v prostorih Arhiva Slovenije od novembra 2001 do januarja 2002. Avtorici razstave Aleksandra Serše in Mateja Jeraj sta v petih tematskih sklopih predstavili delovanje društva na izobraževalnem, dobredelnem in političnem področju. Na kratko in informativno so bili predstavljeni tudi članice društva, društveni prostori in sodelovanje z drugimi društvi.

Odmevnost razstave, ohranjenost gradiva in zanimiva tematika so vodili v pripravo obsežnega zbornika. Zbornik nas že s svojo secesijsko dekorativnostjo uvede v obdobje delovanja splošnega ženskega društva in prijetno poudarja "žensko" vsebino zbornika. Urednici zbornika Nataša Budna Kodrič in Aleksandra Serše sta k sodelovanju povabili predvsem arhivistke, da so na podlagi ohranjenega gradiva iz pozabe iztrgale usode aktivnih žensk iz začetka 20. stoletja. K sodelovanju sta povabili tudi avtorje z inštitutov, fakultet in knjižnic, ki so na podlagi časopisnega, literarnega in drugega gradiva pred nas postavili zgodbe ustvarjalnih žensk. Splošno žensko društvo je tako samo nit, ki povezuje zgodbe številnih, med seboj zelo različnih žensk. Zbornik se ne omejuje samo na delovanje Splošnega ženskega društva, pač pa govori

tudi o začetkih ženskega gibanja ter o življenju in delovanju žensk, ki so aktivno vstopile v javno življenje v obdobju delovanja društva. Na temelju ohranjenega arhivskega, časopisnega in literarnega gradiva, pisem in spominov je začela nastajati zgodba o društvu. Zdi se, da so se ob preučevanju gradiva društva kar same začele pojavljati in nastajati zgodbe, biografije žensk, ki so društvo ustanovile, ga vodile, ali pa so bile v njem zgolj članice. Res je, da o ženskah prejšnjega stoletja, ki niso samo gospodinje, ampak so stopile v javno življenje, vemo zelo malo. V šoli o njih nismo slišali prav ničesar.

Uvodni članek Marte Verginelle z naslovom Mesto žensk pod steklenim stropom umesti boj slovenskih žensk v evropski prostor in razglablja o vlogi žensk od francoske revolucije vse do danes. Njen uvod napove, da bo zbornik oživil *"pisano galerijo feministk, prvobork, emancipiranih ali samo v javnosti dejavnih žensk"*, ki pred nas *"stopajo s svojimi življenjskimi izkušnjami in mišljenjem, s svojimi odločnimi, a tudi omuhujočimi prizadevanji za enakopravnost spolov, s svojimi odlikami ali preprosto s svojim delovanjem v poklicnem, ustvarjalnem in političnem okolju"*. Za

uvodnim člankom nas preseneti Uvod, ki v drugih zbornikih sicer stoji na začetku, in nam pojasni zgodbo nastanka zbornika.

Prvi del z naslovom Začetki ženskega gibanja s sedmimi različnimi članki govori o uveljavljanju žensk v javnem življenju v slovenskem prostoru vse od leta 1848 pa do druge svetovne vojne. Članki se med seboj kronološko in vsebinsko prepletajo, zato se včasih nekatera dejstva podvajajo oziroma ponavljajo.

Za tiste, ki jih zanima predvsem delovanje društva, je nekoliko moteče, da se šele s stranjo 74 začne zgodba o društvu. Pod naslovom (Slovensko) splošno žensko društvo je predstavljeno delovanje društva, predavanje Zofke Kveder na ustanovnem večeru, predstavljene so članice, društvena knjižnica in biografija najbolj dejavnih članic Josipine Vidmar, Franje Tavčar, Minke Govekar, Minke Gašperlin in Maše Grom. S stranjo 163 se konča neposredna zgodovina Splošnega ženskega društva in začnejo se zgodbe in usode žensk, ki so bile bolj ali manj povezane z delovanjem društva. Članki nas seznanijo z obsežno in natančno biografijo različnih žensk: feministk, učiteljic in profesorice, zdravnic, pravnice, novinark, pisateljic, glasbenic in uradnic. Zanimive zgodbe nam odkrijejo usode nekaterih znanih in uveljavljenih žensk, na primer Vide Jeraj ali Manice Koman, pa tudi že čisto pozabljene usode žensk, ki so javno delovale v začetku prejšnjega stoletja.

Zbornik nam v članku z naslovom Podporni člani ženskega društva predstavi tudi pogumne moške, ki so si v tistem času upali javno podpreti društvo. Objavljen je tudi seznam predavateljev na javnih predavanjih društva. Ob branju samo moških imen me je nekoliko zmotilo, da nikjer nisem zasledila seznama predavanj, ki so jih imele ženske. Res je v posameznih biografijah zapisano, kdaj in kje je katera gospa predavala, vendar bi bil skupen seznam predavanj v okviru društva prav dobrodošel.

Da si Ljubljankanke ne bi preveč domišljale, sledijo tudi članki o delovanju podružnic društva v drugih slovenskih krajih, natančneje pa o delovanju v Celju in Mariboru. O delu podružnic v Gorici, na Ptuj in v Novem mestu so ohranili premalo gradiva, da bi nas lahko seznanili z njihovim delovanjem.

Zbornik končujeta članka Slovenska krščanska ženska zveza in Vloga žensk v deklaracijskem gibanju, ki sicer nista neposredno povezana z delovanjem Splošnega ženskega društva, vendar dopolnjujeta sliko delovanja ženskih društev tistega časa.

In čisto na koncu je sledilo presenečenje, ko sem prebrala list s popravki, kjer je zapisano: "str. 9. /.../ znalo brati več mož kot žena, pravilno: /.../ znalo brati več žena kot mož. No, kaj je to možno? Takoj sem preverila na strani 9, kjer je Stane Granda ugotovil, *"zdi se, da je v predmarčni dobi znalo brati več"* žensk??? Zanimiva ugotovitev, ki pa me kljub ponovnemu branju članka ni prepričala, saj nikjer ne navaja, zakaj je postavil takšno domnevo. So bile morda bolj vestne in marljive?

Drugo presenečenje pa so bili odmevi in komentarji zbornika v različnih časopisih in revijah, ki niso pisali o vsebini samega zbornika, pač pa več o feminizmu in ženskah na splošno. Očitno aktualna in sporna tema! Pri tem se je pokazalo kot problematično ali vsaj zelo opazno, da so večino zbornika napisale ženske, česar, moram priznati, prej nisem opazila. Morda res lahko očitamo urednicama, da sta k sodelovanju povabili predvsem ženske? Ne vem! Če bi bila urednica zbornika, bi povabila k sodelovanju malo več moških in komentarji o izključno ženskem zborniku bi bili odpravljeni. Možno je sicer, da moj spol določa, da sem z večjim zanimanjem prebirala o usodah izobraženek iz začetka prejšnjega stoletja, o njihovih težavah in bojih, kot če bi bila moški. Zanimivo tudi zato, ker je tudi moja babica doživljala usodo vseh tistih, ki so hotele več kot le dobro gospodinjiti in imeti kopico otrok. Takrat nisem razumela njenih zgodb o mladosti in študiju na dunajski univerzi, kjer je v dvajstih letih minulega stoletja študirala medicino. Spomnim se, da mi je bilo čisto nerazumljivo, da ni smela poslušati predavanja iz ginekologije, ker je bila ženska. Morala se je preobleči v moškega in pot do izobrazbe ji je bila odprta. Prav zbornik mi je predstavil čas, ko so se morale ženske prilagajati moškemu pravilu. Morda je to nauk še za današnji čas, pustimo, da moški komentirajo "žensko" zgodovino in feminizem tako ali drugače, delamo pa po svojem lastnem prepričanju, vesti in znanju.

Če se vrnem na začetek, k uvodu Marte Verginelle, se lahko z njo strinjam, da si je zbornik za nalogo postavil *"širok prikaz ženskega političnega nastopanja na Slovenskem, od njegovih začetkov do druge svetovne vojne, z izjemno bogato dokumentacijo"* in pri tem pripravil veliko zanimivega branja ter prinesel na plan mnogo že pozabljenih usod, pa tudi novih spoznanj in dejstev o boju za emancipacijo žensk na Slovenskem.

Tatjana Šenk